

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

(əvvəli ötən sayımızda)

V Mehmed Rəşad

V Mehmed Rəşad 35-ci Osmanlı sultanı və 114-cü İslam xəlifəsidir. Hakimiyyət illəri 27 aprel 1909-3 iyul 1918-ci illərdir. 2 noyabr 1844-cü ildə Çırağan sarayında İstanbulda dünyaya gəlmişdir. Atası Sultan Əbdülməcid (1839-1861), anası Gülcəmal xanımdır. Atası və əmisə Sultan Əbdüləziz sultanı (1861-1876) illərində sərbəst və rahat həyat sürdü. Qardaşı II Əbdülhəmid (1876-1909) taxta çıxdıqdan sonra vəliəhd oldu və sarayda nəzarət altında yaşamağa başladı. Özündən əvvəlki 2 sultanın taxtdan endirilməsi səbəbilə rahat olan Sultan II Əbdülhəmid qardaşının sarayda yaxın ətrafından başqa heç kimlə görüşməsinə istəmədi. Bu qapalı və təhlükəli həyat tarzi onun əqli və psixoloji vəziyyətinə olduqca mənfi təsir edirdi. Sultan Əbdülməcidin daha əvvəl taxta çıxan hər iki oğlu (V Murad və II Əbdülhəmid) saray çevrilişi nəticəsində hakimiyyətə gəlmişdi. 31 mart hadisəsinin ardından İttihad və Tərəqqi cəmiyyətinin söz əhbi olduğu Məclis-i Məbusan bir yandan Sultan II Əbdülhəmid taxtdan endirməyə, digər yandan isə Mehmed Rəşadı taxta çıxarmağa qərar verdi (27 aprel 1909). Bundan başqa məclis, İttihadçıların üsyanı yatırın ordularının İstanbulda gəlişini şəhərin ikinci fəthi hesab edərək yeni sultana V Mehmed ünvanının verilməsini qərarlaşdırdı.

Sultan V Mehmed Rəşad həmin gün Hərbi nazirlikdə keçirilən andiçmə mərasimində məşruteliyyətin ilk sultanı olmaqdan fəxr hissi duyduğunu və bütün Osmanlılarla birlikdə məşruteliyyətin və müqəddəs sultanətin xidmətində olacağını bildirdi. Şəriəti, məşruteliyyəti, millət hüquqlarını və vətənin mənfəətlərini qoruyacağına and içdi. Məclis üzvlərinin hamısının mərasimdə iştirak etməməsi səbəbilə andiçmə mərasimi Məclis-i Məbusan (Parlament) binasında yenidən təkrarlandı (20 may 1909). V Mehmed ünvanıyla taxta çıxarılsa da, xalq tərəfindən Sultan Rəşad olaraq adlandırıldı.

Taxta çıxdığı il 65 yaşında olan Sultan V Mehmed Rəşad isə bu böhranların qarşısını almağa və ya istiqamətini dəyişməyə qadir deyildi. Bundan başqa konstitusiyaya görə, icra hakimiyyəti tamamilə sədrəzəmin əlində idi. Sədrəzəm və qurduğu hökumət kabineti məclis qarşısında məsuliyyət daşıyırdı və Məclis-i Məbusanın təsdiqi olmadan fəaliyyət göstərə bilmirdi. Sultanın sədrəzəm təyin etmə hüququ ol-

sa da, sədrəzəmin fəaliyyətinə qarşı bilmirdi. Bu səbəblə sultanın siyasi gücü azalmış və saray dövlət idarəsinin mərkəzindən ayrılmışdı. Siyasi həyatın əsas mərkəzi İttihad və Tərəqqi cəmiyyəti ilə sədrəzəm və onun hökumət kabinetinə təhvil verilmişdi. Belə ki, bu vəziyyət taxta çıxdığı ilk gün məlum olmuşdu. Osmanlı imperatorluğunu və İstanbulu idarəsi altına alan diktator Mahmud Şövkət Paşa andiçmə mərasimi əsnasında sabiq sultanı Salonikiyə sürgün etmişdi. Əslində isə bundan nə sultanın, nə də sədrəzəmin xəbəri vardı. Ertəsi gün xəbəri fransız səfirindən alan sədrəzəm vəziyyəti ordusuz qoyması İtaliyanı bölgədə gücləndirdi. Trablusqərb boşaldılmasını və təslim edilməsini tələb edən İtaliya 29 sentyabr 1911-ci ildə Osmanlı imperiyasına müharibə elan etdi. Hadisənin səbəbkarı olaraq görülən İbrahim Haqqı həmin gün istehfa verdi. İtaliya Afrika qitəsindəki son Osmanlı torpağı olan Trablus-Benqazi bölgəsini ilhaq etdiyini elan etdi (5 oktyabr).

İtaliya – Osmanlı müharibəsi və ya İtaliya ilə Trablusqərb savaşı kimi tanınır. İtaliya digər Avropa dövlətlərinin köməyi ilə Osmanlı imperiyasından Trablus və Kirenaika əyalətlərini (Liviyanı) qoparmaq və müstəmləkəyə çevirmək məqsədi ilə iş-

gəncə Liviya adlandı) bu zamanadan etibarən (1943-cü ilə qədər) İtaliyanın müstəmləkəsinə çevrildi. 29 sentyabr 1911-ci ildə başlayan müharibə 18 oktyabr 1912-ci ilə qədər rəsmən davam etdi.

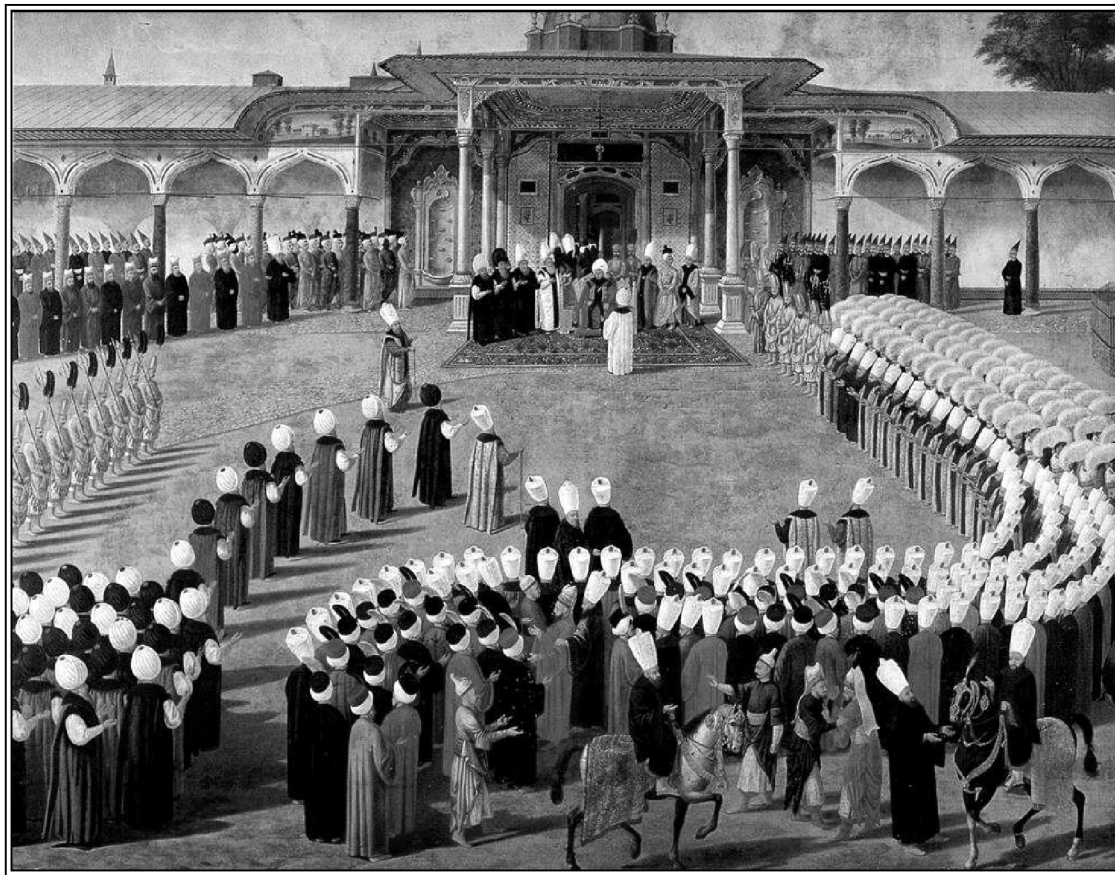
Savaş sürərkən Rodos və Oniki Ada İtaliya ordusunun işğalına uğramış, savaş sonrası imzalanan Uşi Müqaviləsi ilə birlikdə Oniki Ada Balkan Savaşı sonuna qədər keçici olaraq İtalyaya verilmişdi. Trablusqərb və Binqazi İtaliyanın idarəsinə və işğalına bu sülh müqaviləsi ilə keçdi.

23 oktyabr 1911-ci ildə Osmanlı torpaqları üzərində təyyarə ilə uçan italyan Carlo Piazza tarixdə ilk dəfə təyyarə ilə kəş-

Birinci Balkan Müharibəsi (7 oktyabr 1912-30 may 1913)

İttihadçıların ölkə və dünya siyasi həyatından uzaq fikirləri ölkənin müxtəlif yerlərində üsyanlara səbəb olmuşdu. Alban üsyanının yatırılması isə bu gərginliyi daha da artırdı. Balkan millətlərinin kilsələrinin provoslav kilsəsindən ayrılmasından sonra Rumelidəki məktəb və kilsələrin aidiyyəti problemləri həll olunmuşdu. Balkan millətlərinin Osmanlı Türklərinə qarşı birləşməsinin qarşısını almaq üçün Sultan II Əbdülhəmid tərəfindən qurulan mükəmməl planı İttihadçılar bir qərarla məhv etdi (3 iyul 1910). İstanbul ortodoks patriarxı sultanı ziyarət edərək bu qərarı

400 çadırla qurulan Dünya Dövləti-Osmanlı İmperatorluğu

yəti sultana bildirmək üçün saraya gəlmiş, ancaq saraydakı xidmətçilərin də işdən çıxarıldığını öyrənmişdir. Sultan V Mehmed Rəşadın vəzifədə qalmasını istədiyi Əhməd Tofiq Paşa İttihadçıların təzyiqi ilə istehfa verdi. Yerinə onların istəyi ilə Hüseyin Hilmi Paşa getirildi (5 may).

ğalçılıq müharibəsinə başlayaraq 1911-ci il sentyabrın 29-da Osmanlı imperatorluğuna müharibə elan etmişdi. İtaliya qoşunları oktyabr ayında sahil vilayətlərindən bəzilərinə tutsalar da, yerli əhalinin, türk qarnizonları və köməyə gəlmiş türk könüllü dəstələrinin güclü müqaviməti

fiyyət uçuşunu gerçəkləşdirmişdir.

Giulio Gavotti isə 1 noyabr günü Etrich Taube model bir təyyarə ilə Liviyadakı Osmanlı ordusuna hava hücumu düzenləmiş və bu hücum, ilk hava hücumu olaraq tarixə keçmişdi.

Hər hansı bir hava hücu-

imzalamamasını istəsə də, Sultan V Mehmed Rəşad xristian millətlər arasındakı düşmənçiliyi aradan qadıraçağına inandığı bu qərarı təsdiqlədi. Beləliklə, Balkan millətlərinin Osmanlı dövləti əleyhinə birləşməsi başlamış, Balkan müharibəsinə zəmin yaratmışdır.

Balkan müharibəsinin başlamasının ardından (8 oktyabr) İtaliya ilə sülh bağlayan hökumət (18 oktyabr) bu sülhlə birlikdə Trablusqərb-Benqazi bölgəsinin itirilməsini qəbul etdi. Ordu daxilindəki nizamsızlıq cəbhədə ağır məğlubiyyətlərə səbəb oldu.

8 oktyabr 1912-ci ildə Bolqarıstan, Serbiya, Yunanıstan və Çernoqoriyadan ibarət "Balkan ittifaqı" Osmanlı imperiyasına müharibə elan etdi. Beləliklə, tarixdə Birinci Balkan müharibəsi (8 oktyabr 1912-ci il-30 may 1913-cü il) adlandırılan müharibə başladı. Müharibənin başlanmasının səbəbi Bolqarıstan, Serbiya, Yunanıstan və Çernoqoriyanın öz ərazilərini genişləndirməyə can atmaları olmuşdur. Osmanlı Dövləti Balkan Savaşında iki ordu meydana gətirdi. Bolqarlara qarşı Doğu Ordusu, Serbiya və Çernoqoriyaya qarşı Batı Ordusu, Doğu Ordusu bolqarlara qarşı hücumu keçdisə də öncə Filibde sonra Pınarhisarda məğlub oldu.

Osmanlı Dövlətinin bu ağır vəziyyətindən ilk yararlanan Albaniya oldu. Albaniya, müstəqilliyini elan etdi (26 noyabr 1912). Yunanıstan bir yandan Selaniki ələ keçirirən digər yəndən Ege adalarından Bozcaada, Limni, Semandirek və Taşoz adalarını işğal etdilər. Bu sırada Osmanlı donanması yunan donanmasıyla başa çıxacaq durumda deyildi. Bununla birlikdə Hamidiye gəmisi bu dəniz savaşlarında böyük yararlılıq göstərdi. Bu gəmi, yunan donanmasının mühasirəsi altında olan Çanakkale Boğazından çıxaraq, tək başına Ege dənizində dolaşdı, yunan adalarını topa tutmuş və yunan donanmasına ağır zərbələr endirmişdi.

Müharibənin birinci mərhələsi (oktyabr-dekabr 1912-ci il) Balkan ittifaqı qoşunlarının hücumu ilə səciyyələndirdi. Müharibəyə hazır olmayan Osmanlı qoşunları ələ ilk günlərdən Rumelini tərk edərək Çatalcaya doğru geri çəkilmək məcburiyyətində qaldı.

(ardı var)

İtaliya – Osmanlı müharibəsi və ya İtaliya ilə Trablusqərb savaşı kimi tanınır. İtaliya digər Avropa dövlətlərinin köməyi ilə Osmanlı imperiyasından Trablus və Kirenaika əyalətlərini (Liviyanı) qoparmaq və müstəmləkəyə çevirmək məqsədi ilə işğalçılıq müharibəsinə başlayaraq 1911-ci il sentyabrın 29-da Osmanlı imperatorluğuna müharibə elan etmişdi. İtaliya qoşunları oktyabr ayında sahil vilayətlərindən bəzilərinə tutsalar da, yerli əhalinin, türk qarnizonları və köməyə gəlmiş türk könüllü dəstələrinin güclü müqavimətinə rast gələrək ölkənin içlərinə irəliləyə bilməmişdilər. 1912-ci ilin oktyabrında başlanmış Balkan müharibəsi Osmanlı imperatorluğunu oktyabrın 18-də Lozanna sülh müqaviləsinə imzalamaya məcbur etdi

İtalya-Osmanlı Müharibəsi (1911-1912)

İbrahim Haqqı Paşa hökumətinin yalnız siyasətlərindən biri də Trablusqərb -Benqazi vilayətindəki əsgər sayını azaltması idi. Əvvəllər Osmanlı imperatorluğunun Roma səfiri olan İbrahim Haqqı Paşanın, Sultan Əbdülhəmidin bölgədəki İtalyanlara qarşı yaratdığı bu vi-

mundan müdafiə silahı olmayan Osmanlı əsgərləri isə tüfəng atışıyla bir təyyarə düşürməyi başarmışdır.

Türkiyə Cumhuriyyətinin gələcəkdəki prezidenti və Qurtuluş Savaşındakı lideri Mustafa Kemal Atatürk savaş sırasında sahib olduğu minbaşı rütbəsi ilə Tobruk Müharibəsində türk ordusunu idarə edərək özünü məğlub edilməz bir komandan kimi göstərmişdir.